

ЖИВОЈИН НИКОЛИЋ БРКА

22. ДИВИЗИЈА

Уредник
ЦВЕТА КОТЕВСКА

Са великим занимањем прочитао сам рукопис генерала Живојина Николића о операцијама Двдесет друге (Друге српске ударне) дивизије у рату 1941—1945. Оцену његове књиге посматрано са војног становишта даће војници од струке. Мене као историчара његовом опису ратовања у југоисточној Србији 1944—1945. привлачио је општи значај историјских збивања не само у југоисточној Србији него и у ширим областима околне ове година. Са овог становишта ћу покушати да дадем ширу оцену операција Двдесет друге (друге) српске ударне дивизије у ратовима 1941—1945.

Писац је с правом у почетку свога приказивања подвукао географски, а кроз то, и стратегијски значај југоисточне Србије у ратним операцијама Народноослободилачке војске Југославије против дивизија Немачког рајха и његових савезника. Југоисточна Србија обухвата углавном слив Јужне Мораве, области које су се ујединиле са Србијом у рату против Турске 1877—1878. Југоисточна Србија са суседним областима Бугарске, Македоније и Косова чини географски центар Балканског полуострва. Овде се налази развојна река гито са тог полуострва теку у три мора. Ту се укрштају његови главни путеви, пре свега они што долинама Мораве и Бардара воде из Средње Европе кроз Србију од Ниша долином Нишаве Софији и Цариграду, а преко Скопља долином Вардара Солуну и Медитерану.

Овај значајан стратегијски положај југоисточне Србије долазио је вековима до израза, јер се у њој и

около ње често пута одлучивале судбине не само Србије, него и целог Балканског полуострва. Овде је оснивач средњовековне Српске државе Немањића, Стеван Немања, у биткама са браћом на Косову и на Јужној Морави са Исаком Анђелом византијским царем у другој половини XII века ударао темеље својој држави. У бици код Велбуца (Пустендил) 1330. Стеван Дечански победио је Михаила Шишмана, цара Бугара. Преко ових области изгигао је турски султан Мурат да бије битку на Косову са српским кнезом Лазаром 1389. Ту је на истом Косову победом Мурата II над Јанком Хуњадијем 1448. сломљен офанзивни отпор Угарске против турских навала.

На прилазима југоисточној Србији устављено је 1809. ширење првог српског устанка. Пораз српски код Чегра више Ниша 1809. и продор турске војске код Делиграда довео је још те године у питање опстанак Србије. Поновни турски продор код Делиграда 1813. био је почетак слома устанка. Овде су били и најтежи сукоби Србије са Турцима 1876—1878.

Код Сливнице на путу Ниш—Софија разбијен је 1885. краљ Милан Обреновић кад је повео неправедан рат против Уједињене Бугарске. Код Куманова 1912. у рату балканских народа против Турског царства у Европи српска војска је победом над турском војском сломила власт овог царства у старој Србији и Македонији. Недалеко одатле на Брегалници она је 1913. победила бугарску војску. Тако је у своју корист завршила други балкански рат.

У првом светском рату југоисточна Србија с околним областима опет игра важну стратегијску улогу. Приликом повлачења српске војске у јесен 1915. под притиском немачких, аустро-угарских и бугарских дивизија тешки су се бојеви водили на Јужној Морави код Лесковца и код Качаничке клисуре. Кад није успела да осигура себи повлачење долином Вардара Солуну, српска војска је била присиљена да се повлачи беспућима Албаније Јадранском мору и Крфу.

Кад су савезничке војске у септембру 1918. пробиле бугарски фронт у Македонији, српске дивизије

продирући напред, хитају прелазећи Вардар према Северу. У пределима око Скопља и Куманова предао се Французима и Србима, после капитулације Бугарске, 29. септембра 1918. највећи део њене војске у Македонији. Тако је продор српских дивизија у централне области Балканског полуострва не само убрзао капитулацију Бугарске, него и отворио српској војсци пут за повратак у отаџбину. После победа прве српске армије над Аустријанцима код Врања, а над Немцима и Аустријанцима код Ниша, октобра 1918. српској војсци је био отворен пут за Београд. Још више, с тим се у ствари завршава рат на Балканском полуострву, јер ће после капитулације Бугарске предати се и Турска, а аустро-угарске дивизије повући се до краја октобра преко Дунава, Саве и Дрине. Тако се довршио први светски рат на Балканском полуострву, 1. новембра 1918. српска војска је ушла у Београд не наилазећи, после бојева код Ниша, на већи отпор.

И у другом светском рату, о коме говори књига генерала Николића, југоисточна Србија играла је исто тако значајну улогу у ратним операцијама као и у прошлим ратовима. Зар није немачка војска у априлу 1941. свој главни ударац против Југославије упутила преко ових области? Из околине Софије у Бугарској немачке оклопне дивизије продиру на запад преко Пирота Нишу, а одатле на север Београду, на југ преко Овчег паља Скопљу. Запоседајући у пролеће 1941. Грчку и засизањем у рат Италије и Велике Британије у северној Африци Трећи немачки рајх је имао велики интерес да осигура путеве који су долинама Мораве и Вардара водили из средње Европе источном Медитерану. Зато се немачка Врховна команда и потрудила, после окупације Југославије и Трчке, да све важније тачке на овим путевима држи под својом контролом и да се несметано врши саобраћај и жељезницама и путевима који воде према Солуну и Егејском мору.

Генерал Николић је у свом раду добро уочио стратегијски значај за немачку војску путева који воде кроз југоисточну Србију. Али исто тако добро је приказао и напоре партизанских одреда у тим областима већ првих година устанка, да што је могуће више оме-

тају саобраћај и путевима и жељезницом који пролазе кроз њихов завичај.

И политички су ове области биле врло важне. После слома старе Југославије и њене поделе од стране Немачке и њених савезника, један део југоисточне Србије, Пирот и Врање, царска бугарска влада окупирала је заједно са Македонијом. Италија је захватила Косово и један део северне Македоније. Ниш са Лесковцем и Топлицом остао је у оквиру окупираних недићевске Србије. Генерал Николић је у својој књизи приказао последице ове поделе и снажне отпоре које је народ југоисточне Србије пружио и Трећем Рајху и свима онима који су Рајху служили. Тако ће ове области Србије, постати средиште народноослободилачких покрета у рату против Немачког рајха и његових сарадника не само за југоисточну Србију него и за суседну Бугарску, Македонију и Косово. У књизи је приказано како се у југоисточној Србији уз сарадњу њеног народноослободилачког покрета формирају партизански народноослободилачки покрети Бугарске, Македоније и Косова.

Борбе народа у југоисточној Србији против страних окупатора и њихових сарадника из свих ових разлога имају од почетка исто толико социјално-револуционарни колико и национално-ослободилачки карактер. Генерал Николић обрадио је само војну страну историје рата и револуције у југоисточној Србији. Тежиште његових истраживања је било у проучавању операција Двадесет друге (Друге српске ударне) дивизије 1944—1945. То је значајно управо због положаја области где се ова дивизија регрутовала, десна обала Јужне Мораве до бугарске границе. Дивизија је од самог свог оснивања у пролеће 1944. учествовала у операцијама Народноослободилачке војске Југославије са главним задатком: прво, да пресеца саобраћај немачкој војсци долином Јужне Мораве и да учествује заједно са јединицама Бугарске и Македоније у потискивању немачке војске, најпре из Македоније и југоисточне Србије, а после са Косова из Новопазарског санџака и западне Србије. У пролеће, лето и јесен 1944. њене бригаде 8, 10. и 11. оперишу у Македонији и јужној

Србији. У јесен 1944. заједно са бугарском војском Двадесет друга дивизија учествује у ослобађању Ниша и Лесковца. После тога преко Косова избија на Дрину, а у пролеће 1945. учествује у операцијама Југословенске Армије у Срему. После је повучена и послата у Битољ на грчку границу.

Све ове операције је приказао генерал Николић врло живо и документовано. Штета што је као учесник један од команданата наше војске на југу Србије избегавао да износи своје личне утиске и даде нешто од својих властитих доживљаја.

Књига је писана једноставним стилем и језиком и није оптерећена сувише стручним војним приказима операција Двадесет друге дивизије у рату 1944—1945. Зато се лако чита и биће радо читана од свих оних који се интересују народноослободилачким ратом и историјом наше социјалистичке револуције без обзира били они војници или не.

Академик проф. др ВАСА ЧУБРИЛОВИЋ